

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.62>

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА, ОБІГУ ТА МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Туєва О.М.,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0474-4034>

Туєва О.М. Принципи правового регулювання відносин у сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції.

Стаття присвячена дослідженню правових засад виробництва органічної сільськогосподарської продукції через призму принципів правового регулювання в зазначеній сфері, а також формулюванню на цій основі висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства. Одним із сучасних об'єктів аграрно-правового регулювання, а також способів реалізації стратегії сталого розвитку сільського господарства є органічне сільськогосподарське виробництво, яке виступає запорукою збалансування економічних, екологічних та соціальних пріоритетів розвитку агросфери, гарантією високого рівня безпеки та якості аграрної продукції, а також забезпечення продовольчої безпеки держави. Ефективність правового регулювання залежить від рівня наукової розробки принципів, однак істотним недоліком чинного органічного законодавства є відсутність у ньому деяких значущих принципів. Важливою основою правового регулювання органічного сільськогосподарського виробництва можна назвати принцип пріоритетності, який являє собою закріплення в законі загальної вимоги про переваги органічного сільськогосподарського виробництва порівняно із традиційним у вигляді правил, покликаних забезпечити не лише його стабільне функціонування, а й поширення та покращення такої діяльності. Виявленням реалізації принципу пріоритетності органічного сільськогосподарського виробництва є також зацікавленість держави в окремому правовому регулюванні такого виду діяльності і наповнення його змісту деякими публічно-правовими рисами, що забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції найвищої якості. З огляду на беззаперечну стратегічну важливість і пріоритетне значення органічного сільськогосподарського виробництва, одним із основних напрямів державної аграрної політики має бути державна підтримка даної діяльності. Надзвичайно важливою характерною рисою органічної сільськогосподарської продукції є високий рівень якості та безпеки. Тому визначальним принципом державної політики зазначених суспільних відносин має стати принцип забезпечення якості, безпеки та державного контролю на всіх стадіях її виробництва та обігу. У статті на підставі аналізу чинного органічного законодавства зроблено висновок про те, що суттєвою потребою належного правового регулювання відносин у зазначеній сфері є необхідність законодавчого закріплення вищевказаних правових принципів, на яких має ґрунтуватися державна політика в сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: державна підтримка, органічне сільськогосподарське виробництво, органічна сільськогосподарська продукція, сталий розвиток, принципи правового регулювання.

Tuieva O.M. Principles of legal regulation of relations in the field of production, circulation and labeling of organic agricultural products.

The article is aimed at studying the legal framework for organic agricultural production through the prism of the principles of legal regulation in this area, and also at formulating, on this basis, conclusions and proposals aimed at improving current legislation. One of the modern objects of agrarian legal

regulation, as well as a way to implement the strategy of sustainable agricultural development, is organic agricultural production, which is a guarantee of balancing economic, environmental and social priorities of agricultural development, a guarantee of a high level of safety and quality of agricultural products, and ensuring food security of the State. The effectiveness of legal regulation depends on the level of scientific development of the principles, but a significant drawback of the current organic legislation is the absence of some important principles. An important basis for legal regulation of organic agricultural production is the principle of priority, which is a general requirement in the law that organic agricultural production has advantages over conventional production in the form of rules designed to ensure not only its stable functioning, but also the spread and improvement of such activities. The manifestation of the principle of priority of organic agricultural production is also evidenced by the state's interest in a separate legal regulation of this type of activity and filling its content with some public law features that ensure the production of agricultural products of the highest quality. Given the undeniable strategic importance and priority of organic agricultural production, one of the main directions of the state agricultural policy should be state support for this activity. An extremely important characteristic of organic agricultural products is a high level of quality and safety. Therefore, the defining principle of the State policy of these social relations should be the principle of ensuring quality and safety and State control at all stages of production and circulation. Based on the analysis of current organic legislation, the article concludes that an essential need for proper legal regulation of relations in this area is the need to legislate the above-mentioned legal principles on which the State policy in the field of production, circulation and labeling of organic agricultural products should be based.

Key words: state support, organic agricultural production, organic agricultural products, sustainable development, principles of legal regulation.

Постановка проблеми. Стратегія екологічно чистого аграрного виробництва, яка дає можливість зберігати якість навколишнього природного середовища і вирощувати якісну та безпечну органічну сільськогосподарську продукцію, виступає сьогодні одним із важливих напрямів забезпечення сталого розвитку та продовольчої безпеки в Україні. Окрім вищезазначеного, органічне виробництво має ще й низку соціальних та економічних переваг, оскільки дозволяє заощадити енергетичні ресурси, виступає запорукою безпечності сільськогосподарської праці за рахунок уникнення контактів із шкідливими агрохімікатами, а також є засобом збереження здоров'я населення та підвищення його життєвого рівня. Сучасний світовий тренд на здорове харчування входить до найважливіших споживчих трендів.

Органічне виробництво формує культуру населення, його ставлення до екології. Передусім це філософія сільськогосподарського виробництва. Саме вона дає можливість утворювати конкуренцію на аграрному ринку. [1, с. 162]

За даними оперативного моніторингу, проведеного Мінагрополітики шляхом опитування органів іноземної сертифікації, які сертифікували органічне виробництво та обіг органічної продукції в Україні відповідно до стандарту, еквівалентного Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007, та NOP (США), станом на 31.12.2021 р. загальна площа сільськогосподарських угідь, зайятих під органічним виробництвом та перехідного періоду, склала 422 299 га (1% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України), в тому числі площа сільськогосподарських угідь з органічним статусом – 370 110 га, площа сільськогосподарських угідь перехідного періоду – 52 189 га. Загальна кількість операторів становила 528, включаючи 418 сільськогосподарських виробників. [2] Зазначені дані дають підстави стверджувати про значний природно-ресурсний та виробничо-господарський потенціал України в галузі органічного сільського господарства.

Стан опрацювання. Теоретичні дослідження правового регулювання відносин у сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції представлені науковими працями Н.А. Берлач, С.І. Бугери, Х.А. Григор'євої, В.М. Єрмоленка, Г.С. Корнієнко, Т.В. Курман, А.М. Статівки, В.Ю. Уркевича, та ін. Проте, питання особливостей правового регулювання органічного аграрного виробництва через призму правових принципів залишаються малодослідженими. Привертає увагу і той факт, що істотним недоліком законодавства у зазначеній сфері є відсутність деяких значущих принципів.

Метою статті є аналіз правових засад виробництва органічної сільськогосподарської продукції через призму принципів правового регулювання в зазначеній сфері, а також формулювання на цій основі висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Органічне сільське господарство, за визначенням Т.В. Курман, є однією з альтернативних форм ведення сільськогосподарського виробництва і становить собою новітню, адаптовану до навколишнього природного середовища систему господарювання, яка виходить із цілісного підходу й полягає у такому веденні сільськогосподарського виробництва, за якого забезпечується його сталий розвиток задля забезпечення потреб теперішнього й майбутніх поколінь людей в органічній продукції рослинництва, тваринництва, аквакультури та агролісівництва. [3, с. 249]

Правові засади органічного сільськогосподарського виробництва визначаються Законом України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». [4] Втім, перелік принципів органічного виробництва в Законі відсутній. Натомість, законодавець підмінив це поняття «принципами та напрямками державної політики» в даній сфері, що не є тотожними категоріями, адже обсяг повноважень держави і суб'єктів органічного виробництва в правовому регулюванні розглядуваних відносин є різним.

Загальновідомо, що принципи права є одним із основоположних компонентів правової системи. Це керівні ідеї, основні засади, які визначають напрями впливу на суспільні відносини. В них відображається сутність правових цінностей, характер права, а також напрями його подальшого розвитку й вдосконалення.

Принципи регулюють остільки, оскільки регулює саме право. Водночас ефективність впливу принципів залежить від розробленості правових засобів, за допомогою яких право регулює суспільні відносини. Залежить вона також від рівня наукової розробки самих принципів, від того, наскільки вони сприймаються юридичною практикою, наскільки відпрацьованими є форми, методи їх матеріалізації в реальних суспільних відносинах. [5, с. 25-26]

Вперше універсальні принципи органічного виробництва були сформульовані Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements, IFOAM) з метою визначення загальних засад цього виду виробництва. Згідно принципів IFOAM, органічне сільське господарство ґрунтується на принципі здоров'я, екології, турботи, соціальної та екологічної справедливості.

Ці принципи отримали подальшого розвитку, деталізації та закріплення у спеціальному українському законодавстві.

Статтею 6 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначено, що державна політика у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції ґрунтується на принципах: 1) законності – відповідності Конституції та законам України, міжнародним зобов'язанням України; 2) паритетності та рівності – забезпечення рівних можливостей операторів; 3) відкритості – забезпечення вільного доступу до інформації про розвиток органічного виробництва та обіг органічної продукції в Україні; 4) координації – взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні; 5) сталого розвитку – розвитку органічного виробництва та ринку органічної продукції для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь; 6) об'єктивності – розроблення всіх документів, що визначають державну політику у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, на основі реальних показників, які можливо досягти та оцінити; 7) взаємоузгодженості економічних інтересів операторів, суспільства і держави; 8) додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; 9) визнання свободи господарської діяльності у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; 10) свободи поширення інформації про органічне виробництво та обіг органічної продукції.

Насамперед слід позитивно відзначити закріплення в Законі принципу сталого розвитку, адже, як уже зазначалося, органічне сільськогосподарське виробництво дійсно виступає одним із важливих засобів його забезпечення. Втім, слід підтримати точку зору Т.В. Курман, що в Законі мають місце певні вади щодо визначення принципів державної політики в сфері органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції. Перш за все, на думку дослідниці, вбачаються дублюючими принцип відкритості – забезпечення вільного доступу до інформації про розвиток органічного виробництва та обіг органічної продукції в Україні і принцип свободи поширення інформації про органічне виробництво та обіг органічної продукції. Доцільніше сформулювати даний принцип як принцип відкритості та доступності інформації про органічне виробництво та обіг органічної продукції і внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 6 Закону. [3, с. 254-255]

Варто погодитися також із позицією В.Ю. Уркевича про включення до принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції принципу сертифікації органічної продукції. [6, с. 78] Правовим підґрунтям цього принципу виступають, зокрема, норми, якими визначається поняття органічного виробництва як сертифікованої діяльності, а також розділу VI Закону, якими визначено вимоги до процедури та органу сертифікації, його функції, вимоги до інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції.

Істотним недоліком норм Закону, які закріплюють принципи державної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, є відсутність ще деяких значущих принципів.

Так, наприклад, важливою основою правового регулювання органічного сільськогосподарського виробництва можна назвати принцип пріоритетності. Цей принцип являє собою закріплення в законі загальної вимоги про переваги органічного сільськогосподарського виробництва порівняно із традиційним у вигляді правил, покликаних забезпечити не лише його стабільне функціонування, а й поширення та покращення такої діяльності.

Основна ідея принципу пріоритету органічного сільськогосподарського виробництва знайшла своє відображення у ст. 3 Конституції України, яка проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Як зазначалося вище, основними завданнями органічного виробництва виступають реалізація права кожної людини на здорове і безпечне харчування, забезпечення продовольчої безпеки.

Виявленням реалізації принципу пріоритетності органічного сільськогосподарського виробництва є зацікавленість держави в окремому правовому регулюванні такого виду діяльності і наповнення його змісту деякими публічно-правовими рисами, що забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції найвищої якості. Так, Закон покладає на суб'єктів органічного виробництва та обігу певні вимоги, обмеження й заборони.

Закріплення принципу пріоритетності зумовлюється перевагами органічного сільськогосподарського виробництва над традиційним. До факторів, які викликають екологічну загрозу, шкодять здоров'ю людини, відносять хімізацію сільського господарства, забруднення природного середовища його відходами, інтенсивне оброблення ґрунту, тощо. Вирощування органічної сільськогосподарської продукції забезпечує економію енергетичних ресурсів при мінімальному впливі господарської діяльності аграрних товаровиробників на навколишнє середовище, замкнений цикл виробництва гарантує мінімізацію шкідливих відходів, а органічне харчування є запорукою збереження здоров'я населення та підвищення його життєвого рівня. Таким чином, органічне виробництво дозволяє зберегти та покращити стан навколишнього природного середовища за рахунок природно-ресурсної збалансованості, підвищити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, сприяти розвитку ринкової інфраструктури та принести користь здоров'ю людей шляхом забезпечення якісними та безпечними продуктами харчування.

Отже, це доводить, що органічне виробництво має переваги не лише для конкретного сільськогосподарського виробника, а для всього суспільства в цілому. Саме тому принцип пріоритетності виробництва органічної сільськогосподарської продукції має право на законодавче закріплення.

З огляду на беззаперечну стратегічну важливість і пріоритетне значення органічного сільськогосподарського виробництва, державна підтримка даної діяльності має бути одним із основних напрямів державної аграрної політики України. Втім, незважаючи на безспірну значущість і актуальність, принцип державної підтримки (протекціонізму) у сфері органічного сільськогосподарського виробництва також не знайшов відображення у Законі.

Одночасно звертає на себе увагу той факт, що протягом тривалого часу органічне сільськогосподарське виробництво в Україні існувало без будь-якої підтримки з боку держави, переважно завдяки зусиллям самих господарств, у той час як міжнародна практика доводить, що основою створення економічно стійкого і екологічно збалансованого сільськогосподарського органічного виробництва є цілеспрямована державна підтримка. Саме державі належить провідна роль у утворенні належного середовища і економічного стимулювання суб'єктів, які втілюють органічну модель виробництва. Своєчасне усвідомлення важливості законодавчого забезпечення стимулювання і державної підтримки цієї діяльності дозволило багатьом країнам світу досягти лідерських позицій у насиченні власних і світових ринків органічною харчовою продукцією. Саме тому важливим є звернення до позитивного досвіду інших країн у вказаній сфері.

Однією з найкращих світових практик запровадження державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції є Спільна Аграрна Політика. Законодавство Європейського

Союзу гарантує державну підтримку у рамках САП усім аграрним товаровиробникам із розрахунку на один гектар угідь незалежно від обсягів виробленої продукції, але за умови дотримання базових вимог: утримання земель у належному стані, підтримки екології, захисту довкілля та добробуту тварин. Органічні європейські фермери сьогодні отримують найбільшу фінансову підтримку серед усіх сільськогосподарських товаровиробників.

Чинне українське законодавство в розглядуваній сфері знаходиться лише на початковому етапі свого розвитку. Так, Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» врегульованню відносин державної підтримки присвячена лише одна ст.8, відповідно до якої державна підтримка може надаватися операторам у рамках загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників.

Законом України від 5 листопада 2020 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» внесено зміни до Закону України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України», [7] яким було запроваджено право виробників органічної сільськогосподарської продукції на отримання державної підтримки шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь та/або одну голову великої рогатої худоби; відшкодування до 30 відсотків вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва; відшкодування до 30 відсотків вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, насіння, садивного матеріалу та кормів.

Виходячи з положень Закону можна дійти висновку, що державна підтримка має виключно фінансову природу та компенсаційний характер і здійснюється у вигляді надання грошових коштів сільськогосподарському виробнику тільки після того, як він за власний рахунок здійснить сертифікацію органічного виробництва та придбає необхідні матеріально-технічні засоби. Щодо виділення бюджетних субсидій, то їх розмір Законом не передбачений і, напевно, буде визначатися виходячи з обсягу коштів, закладених на їх виплату у Державному бюджеті України на поточний рік.

Поза увагою Закон залишив такі заходи державної підтримки як страхову, компенсацію за втрату врожайності виробника при переході з традиційного до органічного виробництва, за витрати на підготовку та підвищення кваліфікації працівників, за отримання консультаційних послуг та ін., які будуть неминучими для таких суб'єктів.

Як уже зазначалося, державна підтримка не повинна обмежуватися лише фінансуванням суб'єктів органічного виробництва. Важливим заходом може виступати стимулювання попиту на органічну сільськогосподарську продукцію через її популяризацію та поширення інформації про її корисний вплив на здоров'я людей і збереження довкілля. Такі заходи можуть бути реалізовані шляхом створення спеціальних органічних суб'єктів ринкової інфраструктури – ярмарків, ринків, проведення конкурсів виробників органічної продукції, а також спеціальних органічних демонстраційних господарств.

Вважаємо, що заходи державної підтримки у сфері органічного виробництва повинні ґрунтуватися на вимогах, передбачених в Угоді «Про сільське господарство» СОТ. До таких належать заходи, які не порушують принципів справедливої конкуренції і не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників. Державна підтримка повинна носити цільовий характер, зокрема, надаватися на заходи, спрямовані на підвищення якісних показників даної продукції, придбання якісного, органічного насіння та садивного матеріалу, на компенсацію вартості послуг у сфері науково-дослідної, консультаційної, селекційної роботи з виведення високоякісних сортів рослин.

Отже, на наше переконання, для реалізації належного правового регулювання суспільних відносин у сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції принцип державної підтримки у цій сфері має посісти ключове місце. Правовим підґрунтям цього принципу виступає також ст. 11 Закону, якою визначено повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики до яких, зокрема, належить сприяння розвитку ринку органічної продукції.

Вважаємо, що зазначеним принципом необхідно доповнити Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» і покласти його в основу правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Крім того, важливим кроком для стимулювання розвитку органічного виробництва могло б стати законодавче визнання даної діяльності пріоритетним напрямом розвитку аграрного сектору економіки.

Вирощування органічної сільськогосподарської продукції має низку екологічних, соціальних та економічних переваг, адже забезпечує споживання найбільш якісної та безпечної сільськогосподарської продукції при економії енергетичних ресурсів та мінімальному впливі господарської діяльності аграрних товаровиробників на навколишнє середовище. Тому надзвичайно важливою характеристикою органічної сільськогосподарської продукції є високий рівень якості та безпечності. Проте, серед принципів державної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, закріплених Законом, принцип забезпечення якості та безпечності також відсутній. В той час як він має бути вихідним при правовому регулюванні зазначених суспільних відносин.

Для реалізації належного правового регулювання суспільних відносин у сфері якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції ключове місце має посісти принцип державного контролю у цій сфері на всіх стадіях виробництва та обігу органічної продукції. Цей принцип знайшов своє відображення, зокрема, у розділі IV Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», яким визначено повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, у сфері виробництва, обігу та маркування органічної продукції, до яких, зокрема, належить здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням суб'єктами ринку органічної продукції законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що перспективність ведення органічного сільськогосподарського виробництва в Україні обумовлюється концепцією сталого розвитку як сучасного тренду, що спрямовується в майбутнє та орієнтується на потреби не лише нинішнього, а й прийдешніх поколінь. Проте, суттєвою потребою належного правового регулювання відносин у зазначеній сфері є необхідність законодавчого закріплення окремих правових принципів, на яких має ґрунтуватися державна політика в сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко Г.С. Агробізнес у Україні: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: монографія. Харків: Юрайт, 2023. 560 с.
2. <https://minagro.gov.ua/narpyamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>.
3. Курман Т.В. Сталій розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.
4. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>.
5. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
6. Уркевич В.Ю. Принципи правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції та сировини в аспекті сталого розвитку сільських територій. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні: монограф. / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2016. 496 с.
7. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.